

ROLUL COLONIZĂRILOR ÎN DEZVOLTAREA ECONOMICĂ A LUGOJULUI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Ibolya Sipos*

Abstract: *In a Europe of developments and contrasts, the presence of the German people in Lugoj has determined the birth of a society marked by diversity, plurilingualism, cultural and religious tolerance. The colonization has begun with the transformation of the province in a domain of the Crown, and developed systematically until 1788 during the reign of three kings: Carol the 6th, Maria Teresa and Joseph the 2nd. It had a period of maximum development in the second half of the 18th century. In order to help the small German community located on the left bank of the Timis river, the Order of the Minor Monks was founded in 1718. On the left bank of the Timis river, other German inhabitants settled here in 1718. They lay the foundation of a new community. This small community, taken care of by the administrative office of the Catholic parish, began to lead an ordinary life, to form its own families with their own cycle of life: birth, marriage and death. After an interruption of several years, beginning with the year 1734 the process of the colonization continued. A part of the Germans were assigned to the Lugoj district. But because of the Ottoman – Austrian war between 1737-1739 a large part of the colonizers ran away from Lugoj. In 1740 due to the General Commander Engelshoffen's approval, other six families from Ardeal district settled in Lugoj. The Emperor Joseph the 2nd continued the politics of his predecessors, of encouraging the colonial politics in Banat. During his reign, the number of the Swabian increased in the German Lugoj. It was found that at a census from 1786 the settlement had 1446 inhabitants with 203 houses. His orders regarding the administration of Banat had as a target a certain balance and a good cohabitation between people with a different ethnicity. The politics was later applied to Lugoj in the 18th century.*

Keywords: Lugoj, colonizations, economic development, noblemen, the Catholic Church, district

Într-o Europă a devenirilor și contrastelor prezența în spațiul lugojean a germanilor a determinat nașterea unei societăți marcate de diversitate, plurilingvism, toleranță culturală și religioasă, de conviețuire în spiritul respectului particularităților etnice și valorilor colective tradiționale. Germanii din Banat, cunoscuți sub numele de șvabi, și-au asumat alături de populația locală preponderent română, dar și maghiară, sârbă, o identitate multiplă, care se va dezvolta după încorporarea Banatului la Ungaria. Colonizarea a început odată cu transformarea provinciei într-un domeniu al Coroanei, desfășurându-se sistematic până în anul 1788 sub trei împărați: Carol al VI-lea, Maria Tereza și Iosif al II-lea, cu perioada de maximă înflorire în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

* Ibolya Sipos, Liceul Tehnologic „Aurel Vlaicu” Lugoj; e-mail: siposibolya@gmail.com

Translocarea în Banat a familiilor de germani s-a bucurat de sprijinul guvernatorului Mercy în 1718, când aprobă oficiilor administrative așezarea noilor coloniști. Din cei 360¹ sau 366² de meseriași aduși din părțile Austriei după organizarea districtelor bănățene, o mică parte au fost așezați la Lugoj.

Pentru asistența religioasă a micii comunități germane stabilite la Lugoj pe malul stâng al Timișului, a luat naștere în anul 1718 ordinul călugărilor minoriți. După pacea de la Pasarowitz, la recomandarea reprezentantului erarial, Francisc Samuel Rebentisch, guvernatorul Mercy a încredințat în anul 1718 conducerea și îngrijirea credincioșilor romano-catolici din Lugoj călugărului franciscan Gail Gábor³. Fără casă și loc de biserică, cultul oficiat a fost ținut timp de zece ani într-o magazie de alimente a erariului, iar în 1730 călugărul Pius Stoikovics a cumpărat pe cheltuială proprie mici căsuțe de lemn cu terenul aferent, cu scopul de a zidi o viitoare mănăstire catolică⁴.

Date importante despre istoricul parohiei lugojene, formarea comunității germane și a unei noi comune – Lugojul German – sunt cuprinse, începând cu anul 1718 în „cronica domestică” a mănăstirii, cunoscută sub titlul de *Protocollum V. Residentiae Lugosiensis ordinis Minorum S. Patris Francisci Conventualium almae Provinciae S. Elisabeti*⁵.

În acest protocol adunat în două registre, un călugăr minorit obișnuia să noteze întâmplările (mai mult cu subiect istoric și religios) mai importante din Banat, Lugoj și parohia catolică din localitate. Aceste notițe, chiar dacă sunt consemnări sumare, cronologice, asemănătoare unui jurnal, prezintă fără echivoc viața unei așezări văzute din perspectiva unor călugări aparținători mănăstirii minorite de la Lugoj. Mulți dintre acești meseriași, de profesie zidari, dulgheri, cărămidari, aveau misiunea să facă reparații la cetățile Orșova, Panciova, Palanca Nouă, Caransebeș și Mehadia, să întărească cetatea de la Timișoara, să zidească cazărmi, oficii administrative, depozite de alimente și alte clădiri oficiale în localitățile importante din provincie.

Pentru popularea mai bună a zonei bănățene, Camera Aulică a hotărât să trimită la 1721 pe locotenentul în rezervă Johann Albrecht Craussen, ca să viziteze localitățile Giarmata, Aradul Nou, Lipova, Făget, Lugoj, Caransebeș, Vârșet și Oravița, cu scopul

¹ Lajos Baróti, *A bánsági legrégibb német település története* (infra: Lajos Baróti, *A bánsági*), „Történelmi és Régészeti Értesítő”, Timișoara, s. n., 1892, VIII, Nr. 1, p. 14.

² Ioan Boroș, *Repertoriul istoric despre orașul Lugoj și districtul, respective vechiul județ al Carașului din anul 1332-1851*, manuscris, lucrare netipărită, colecția Muzeului de Istorie Lugoj, p. 40 (infra: Ioan Boroș, *Repertoriul...*). Istoricul Felix Milleker amintește că, dintre coloniștii așezați la Lugoj, meseriașii aveau profesia de zidari, dulgheri, fierari, cizmari și croitori. Pentru detalii vezi, *Der Anfang der Einwanderung der Deutschen ins Banat 1716-1722*, Wrschatz, 1939, p. 8.

³ *A minoriták letelepedése és templom építése Lugoson*, „Krassó-Szőrenyi Lapok”, Lugoj, 1933, LV, nr. 35, 30 aprilie, p. 1.

⁴ Ioan Boroș, *Mănăstirea călugărilor minoriți și coloniștii români din Lugoj* (infra: Ioan Boroș, *Mănăstirea...*), „Răsunetul Cultural”, Lugoj, 1926, II, Nr. 2, 28 februarie, supliment lunar, p. 2.

⁵ *Ibidem*.

de a răspunde următoarelor întrebări: „aceste comunități sunt capabile să adăpostească coloniști? câte familii de germani pot fi colonizate în aceste localități?”⁶ Misiunea lui Craussen nu a fost ușoară. Pe lângă un raport detaliat, după identificarea localităților care puteau să primească familii germane, el trebuia să se ocupe cu transportul și stabilirea coloniștilor în Banat. După vizitarea localităților propuse de Administrație, raportul său a arătat că localitățile Lugoj, Făget și Caransebeș sunt destul de populate și nu au nevoie de coloniști. Propunerea lui Craussen a fost privită cu rezervă de Camera Aulică, dar a primit acceptul de a nu se trimite coloniști la Lugoj, Caransebeș, Făget și Vârșet⁷.

Recomandarea lui Craussen nu a fost luată în seamă de Administrația Banatului din moment ce pe malul stâng al Timișului s-au stabilit încă din 1718 locuitori germani, care pun bazele unei noi comune. Sub îngrijirea oficiului administrativ și a parohiei catolice, această mică comunitate va începe o viață nouă, ocupându-se cu munca pământului și întemeierea unor gospodării pe terenul primit de la erariu. Registrele matricole ale parohiei catolice pornesc cu anul 1721, când sunt menționate patru nașteri, o căsătorie și cinci decese⁸.

În întemeierea noilor așezări un rol important l-a avut activitatea administratorilor în districtele Lugoj, Lipova, Orșova și Caransebeș, care împreună cu guvernatorul provinciei au urmărit ca noii veniți să fie așezați lângă cursuri de apă, păduri și teren bun pentru agricultură.

Cultivarea pământului nu a fost un domeniu profitabil pentru noii coloniști. Germanii veniți cu primele transporturi erau mai mult meseriași decât agricultori. Deoarece erau lipsiți de cele mai rudimentare unelte folosite la munca câmpului, guvernatorul Mercy adresează o circulară districtelor bănățene, pentru acordarea de teren agricol, animale și semințe noilor veniți⁹.

În anul 1726 guvernatorul Mercy poruncește obercneazului Ioan Racz să distribuie coloniștilor din Lugoj teren de casă și pământ arabil¹⁰.

Obligația acestor „hospites”¹¹ (termen folosit de Ioan Boroș pentru coloniștii așezați pe intravilanul mănăstirii) a fost să muncească pământul mănăstirii, să facă

⁶ Lajos Baróti, *A bánsági...*, p. 16.

⁷ *Ibidem*. Motivul lui Craussen de a nu aduce coloniști la Lugoj se întemeie pe faptul că aici locuiesc deja 500 de familii, iar comuna nu mai are nevoie de alți locuitori. Punctul 5 al conscripției din 1721 menționează: „Lugoj hald ein recht schönes und zum Feldbau überflüssiges Terrain, der Orth aber ist auch dato noch über 500 Familien stark, nicht weniger dann auch.” Pentru detalii vezi conscripția publicată de Lajos Baróti, *A bánsági...*, 1892, Nr. 2-3, p. 69.

⁸ Registrul poartă denumirea *In Nomine Domini Nostrī Jesu Christi. Ab Anno Salutis 1721. Incipit Liber Baptisatorum Confirmatorum Copulatorum et in Domine Defunctorum. Sub Administratione Spirituali. R.R. P. P. Ordinis Minorum S. P. Francisci Conventualium. In Residentia Lugossiensī deo Samulantium a Parochorum*. Pentru detalii vezi Arhivele Naționale, Serviciul Județean Timiș, Fond Registre de Stare Civilă, Parohia Romano-Catolică Lugoj, reg. 1/1721-1772, f. 4.

⁹ Jenő Szentkláray, *Mercy kormányzata a Temesi Bánságban újabb részletek Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*, Budapest, 1909, p. 115-116.

¹⁰ Traian Simu, *Colonizarea șvabilor în Banat*, Timișoara, 1924, p. 32.

¹¹ Ioan Boroș, *Mănăstirea...*, 1926, Nr. 4, 2 mai, supliment lunar, p. 2.

diferite robote, să se ocupe cu transportul lemnului de foc și cu strângerea dărilor primite de călugări de la credincioșii romano-catolici.

Noii sosiți s-au stabilit în locurile indicate de Administrație, punând în scurt timp bazele primei străzi din Lugojul German, Kirchengasse (azi străzile Bucegi și Cuza-Vodă) și Karansebeschgasse (azi strada Semenicului)¹².

Încă de la începutul guvernării în Banat, Mercy a urmărit ca populația băștinașă, plecată din cauza războiului în Transilvania sau în alte provincii românești, să se întoarcă la locul de baștină. Pentru o mai bună integrare în noul teritoriu, odată ajunși în Banat, coloniștii români originari din Transilvania sau localități aflate sub dominație otomană au fost scutiți o perioadă de timp de anumite sarcini fiscale. Printr-un ordin înaintat de Administrația Banatului la 7 ianuarie 1718 districtului Lugoj - Făget, se prevedea scutirea de la plata contribuției a tuturor coloniștilor români originari din teritoriile controlate de turci timp de doi ani¹³.

Măsurile guvernatorului Mercy nu au rămas fără ecou în districtul Lugoj - Făget, documentele menționând mișcări de populație între provinciile românești aflate sub dominație austriacă. La 19 decembrie 1726, opt familii din Hațeg se stabilesc în districtul Lugoj - Făget, iar Puchtleitner, prefectul districtului, întreba cu această ocazie Administrația Banatului unde poate așeza aceste familii¹⁴. Trei ani mai târziu, la 30 decembrie 1729, Administrația Banatului înștiința oficiul de la Lugoj că din Transilvania a venit contele Gyula cu mai mulți iobagi¹⁵. O parte dintre ei se instalează în satele din jurul Lugojului, tocmai în acele comunități care își păstrasera încă din vechime elementul majoritar românesc¹⁶.

Un alt grup ajunge la Lugoj în 1730 și se așază în apropierea unor grădini de pe strada Caransebeșului¹⁷. Cum în această parte comuna nu era locuită (aici aflându-se doar colibele unor iobagi români), Administrația a permis acestor familii să-și ridice case pe teritoriul mănăstirii minoriților¹⁸.

După o mică întrerupere la 1734 în provincie se reia procesul de colonizare, iar o parte dintre germani sunt repartizați în districtul Lugoj. Încă de la început primesc în folosință mici loturi de pământ și beneficiază de scutiri la plata contribuțiilor, de obicei pe trei ani de zile¹⁹.

Cu ocazia vizitei pe care o face în districtul Lugoj, inspectorul erarial Neffrem raportează comandantului general Engelshoffen că familiile germane așezate aici au

¹² Leo Hoffmann, *Kurze Geschichte der Banater Deutschen von 1717-1748*, Timișoara, 1925, p. 8-9.

¹³ Lajos Baróti, *Adattár délmagyarország XVIII. századi történetéhez*, vol. II, p. 192; János Boros, *A lugos-facseti kerület (1717-1753)* (III), „Krassó-Szörényi Lapok”, Lugoj, 1903, XXV, Nr. 32, 9 august, p. 1-2

¹⁴ Lajos Baróti, *Adattár...*, p. 136-137.

¹⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 156.

¹⁶ Silviu Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat*, „Anuarul Institutului de Istorie Națională” Cluj, 1924-1925, III, p. 280.

¹⁷ Ioan Borș, *Repertoriul...*, p. 56.

¹⁸ *Ibidem*, p. 59.

¹⁹ Aurel Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat 1716-1740*, Timișoara, Edit. Facla, 1972, p. 98.

fost absolvite de prestarea robotelor pentru fisc. Numai așa se explică de ce au putut să-i ajute pe minorii la construirea bisericii catolice²⁰.

Toate aceste sarcini și obligații determină în timp o reacție negativă a locuitorilor, manifestată sub diverse forme: plângeri adresate autorităților, refuzul de a presta robote, de a plăti impozite, izbucnirea unor lotrii și răscoale.

Momentul prielnic pentru izbucnirea unei răscoale a fost războiul otomano-austriac din anii 1737-1739. Ofensiva otomană din 1737 obligă pe austrieci să părăsească Transilvania și să pregătească în Banat o campanie militară. În paralel se extinde o răscoală a populației bănățene din toate districtele îndreptată împotriva autorităților locale și armatei imperiale. Cei mai mulți dintre coloniști au fugit din Banat înainte de propagarea răscoalei sau năvălirea turcilor. Locuitorii înstăriți din Lugoj se refugiază la Timișoara, Arad, Budapesta și Viena și se întorc numai după încheierea păcii de la Belgrad.

Transformarea Banatului în teatru de operațiuni militare va duce la scăderea populației și la o colectare mai mică a obligațiilor fiscale. În consecință, Curtea de la Viena s-a arătat interesată de sosirea în Banat a unor noi locuitori din Germania, Transilvania și Oltenia. Primii coloniști din Transilvania au venit în districtul Lugoj - Făget înainte de 18 iunie 1736, când autoritățile locale, într-o adresă înaintată Administrației Banatului, anunță numărul și locul lor de amplasament²¹.

După retragerea trupelor austriece din Oltenia, o parte dintre locuitorii provinciei nemulțumiți de starea lor socială, de faptul că sunt exploatați din toate părțile, au luat drumul pribegiei în Banat „căutând sprijin și adăpost la izvoarele nesecate de îndurare și bunăvoință” ale Curții vieneze²². Românii veniți din Oltenia sunt așezați în satele din apropierea Lugojului, în special la Boldur și Sinersig. Între locuitorii stabiliți la Boldur s-au aflat și familiile boierești Craiovan și Brediceanu. Ultimii s-au așezat la Boldur în 1740, când au cerut de la Administrație, respectiv Camera Aulică să fie împroprietăriți în partea de nord-est a districtului Lugoj²³.

În 1740, cu aprobarea comandantului-general Engelshoffen, s-au așezat la Lugoj alte șase familii de români originari din Ardeal. Noii locuitori au fost instalați pe malul stâng al Timișului, chiar pe teritoriul mănăstirii minoriților. Disponând de animale, coloniștii au reușit în scurt timp să-și facă colibe și grajduri pentru vite. Terenul neîncăpător determină Administrația să transfere aceste familii în 1754 pe un loc extravilan al mănăstirii. La început coloniștii nu au fost supuși la plata contribuției, dijmei, sarcini de încartiruire sau de întreținere a unităților militare. Astfel, după încetarea războiului și întoarcerea călugărilor minoriți, aceste familii, în schimbul dreptului de uzufruct asupra pământului mănăstirii, se obligă în

²⁰ Ioan Boroș, *Repertoriul...*, p. 60.

²¹ *Ibidem*, p. 63.

²² Ioachim Miloia, *Familia Brediceanu în Banat*, „Analele Banatului”, Timișoara, 1930, III, Nr. 4, oct-dec, 1930, p. 1.

²³ Ioan Boroș, *Repertoriul...* p. 67.

fața primarului să facă robote două zile pe săptămână, să transporte lemne de foc și să aprovizioneze cu alimente bucătăria așezământului religios²⁴.

Fiecare dintre familii posedă un inventar agricol bogat, care nu era pe placul mănăstirii. În jurnalul călugărilor minoriți pe anul 1740 se preciza că „nu este comuli (permis – n.n.) ca nemților coloniști să li se permită zidirea mai multor case, nici ca numărul vitelor să li se înmulțească, pentru că este de temut că prin aceea se vor primejdui interesele mănăstirii”²⁵.

Era evident faptul că mănăstirea nu dorea să piardă mâna de lucru a românilor ardeleni așezați la Lugoj, când trebuia restaurată biserica datorită stricăciunilor suferite de pe urma răscoalei și războiului. Nemulțumirile sociale au persistat și în Țara Românească din moment ce în anul 1753 au venit în districtul lugojean alte 30 de familii care, refuzând să se stabilească în Sacoșul Unguresc, s-au mutat în Sacoșul Turcesc. De la Viena au sosit 33 de bărbați și 44 de femei, fiecare dintre ei primind câte patru florini, pământ și unelte de lucru. O parte dintre cei veniți din Austria s-au stabilit la Lugoj și Caransebeș. Coloniștii aduși la Lugoj s-au acomodat repede în noua așezare, oficiul districtual raportând Administrației în 21 iulie 1753 că ei lucrează pământul primit²⁶.

Prin decretul imperial din 29 septembrie 1751 administrația civilă a fost complet separată de cea militară. Pentru a putea sesiza mai bine implicațiile trecerii la noul sistem de administrare a Banatului, Camera Aulică a trimis aici în toamna anului 1753 o comisie de inspecție în frunte cu Ignaz Kempf von Angret, cu scopul de a se informa asupra situației existente în fiecare district. Prezența comisiei Kempf la Lugoj în a doua jumătate a lunii martie 1754 a fost pentru „cnezii și jurații” (*Kreisen und Jurathen*) din Lugojul Român un prilej de a solicita tăieri de lemne din păduri și scăderea impozitelor. De soluționarea acestor doleanțe avea să se ocupe însă oficiul districtual²⁷. Tot cu acest prilej comisia, la cererea împărătesei Maria Tereza, a cerut ca țăranii români așezați înainte pe terenul intravilan al mănăstirii minoriților și care înainte au dat robote, să nu mai fie scutiți în continuare de plata impozitelor, de situația lor fiind acum direct răspunzător administratorul districtului Lugoj. În cele din urmă s-a ajuns între părți la înțelegerea ca și pe viitor cei stabiliți aici să presteze robote în folosul mănăstirii.

Dacă noii coloniști au fost scutiți pe o perioadă determinată de plata impozitelor, acest lucru nu s-a întâmplat și în cazul românilor, mulți dintre ei fiind nevoiți să se refugieze de represaliile administratorilor districtuali, ofițerilor și soldaților austrieci.

Asocierea la domnie a lui Iosif al II-lea, fiul Mariei Tereza, a determinat o înnoire a politicii austriece în domeniul administrației. În acest context s-au înscris și călătoriile efectuate în Banat de Iosif al II-lea în decurs de numai cinci ani

²⁴ *Ibidem*, p. 68.

²⁵ *Ibidem*, p. 69.

²⁶ *Ibidem*, p. 81.

²⁷ Costin Feneșan, *Cnezi și obercnezi în Banatul Imperial 1716-1778*, București, Edit. Academiei Române, 1996, p. 120.

(1768, 1770 și 1773). Împăratul Iosif al II-lea a continuat politica predecesorilor săi de încurajare a colonizării în Banat. Pe vremea domniei lui crește numărul șvabilor din Lugojul German, care într-o conscripție din 1786 avea 1446 locuitori cu 203 case²⁸.

Călătoriile de inspecție i-au oferit împăratului prilejul de a cunoaște Banatul și, cu toate că interesul său era îndreptat asupra problemelor economice și militare, nu a neglijat condițiile de viață ale supușilor săi. Instrucțiunile sale privind administrarea Banatului au urmărit stabilirea unui echilibru și a unei bune conviețuirii între diferitele etnii. Nu atât autoritatea imperială, cât mai ales contactele interumane între diferitele naționalități ale comitatului Caraș au jucat un rol hotărâtor în construcția regiunii și în stabilirea unui spațiu al toleranței și interculturalității.

²⁸Ioan Boroș, *Din trecutul Lugojului. Mișcarea populației din Lugoj în ultimele două secole*, „Acțiunea”, Lugoj, 1934, I, nr. 2, 20 mai, p. 2.